

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:1 • 2003

Människo- och samhällssyn bakom stormaktstidens ekonomiska tänkande

Leif Runefelt, *Hushållningens dygder. Affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*, Diss, Stockholm 2001. 298 s.

Det är ett angeläget ämne som Leif Runefelt tar sig an när han undersöker människo- och samhällsuppfattningarna bakom och påverkan på stormaktstidens samhällsekonomiska tänkande. Eli Heckschers negativa syn på merkantilismen och hans påstående om dess cyniska människosyn bestämmer ännu den gängse bilden. Runefelt rekonstruerar det förhärskande samhällsekonomiska tänkandet kring begreppen politi, ekonomi och dygd. Materialet består av politiförordningar, "samhällsekonomisk" litteratur, sedelärer samt politiskt material från central nivå.

Första kapitlet utstakar utgångspunkterna för en synkron doktrinhistoria där det ekonomiska tänkandet analyseras utifrån sin samtida kontext. Dåtidens *ekonomi*begrepp hade en annan innebörd. *Oeconomia* betydde hus-hållning, inte minst i betydelsen ordningen i ett hus/håll. I analogianvändning nyttjades termen ibland om riket, men då framför allt om jordbruket. Ekonomin var underordnad *politin*.¹ *Politi* betydde ordning, vanligen inom samhället som helhet, men det kunde också beteckna medlen att nå denna ordning. Runefelt lyfter fram tre centrala element i politin: ordning, välfärd och disciplin. När han tvärs över disciplin-gränserna undersöker "ekonomiskt tänkande", den term han har valt istället för merkantilismen, avser han dock samhällsekonomiskt tänkande, främst rörande produktion, konsumtion och handel. Runefelt utnyttjar Sven-Eric Liedmans recept för en ideologianalys.²

Människosynen behandlas i kapitel 2. Kritiken mot Heckscher kom först från och med 1980-talet med Per-Arne Karlsson, som talade om en hushållsideologi, och Lars Magnusson. Man kritiserade Heckschers teser om merkantilismens statsnyttocentrering och om att fattigdom skulle ha setts som något positivt utifrån teorin om de låga lönernas ekonomi.³ Runefelt kan visa att människan uppfattades som både *egennyttig* och *irrationell* i tidens organiska samhällssyn där varje del i samhällskroppen hade en bestämd funktion. Egennytta ansågs skadlig om den inte kontrollerades av samhällets huvud, överheten.

1. En översikt över politibegreppet och politilagstiftningen i Sverige under tidigmodern tid i Pär Frohnert, "Policybegriff und Policygesetzgebung im frühmodernen Schweden", i Michael Stolleis (Hrsg), *Policey im Europa der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1996.

2. Sven-Eric Liedman, "Om ideologier", i Sven-Eric Liedman & Ingemar Nilsson (red), *Om ideologi och ideologianalys. Uppsater och texter*, Göteborg 1989.

3. Per-Arne Karlsson, "Housekeeping Ideology and Equilibrium Policy in Eighteenth-Century Sweden. Socio-economic Theory and Practice prior to the Market Society", *Scandinavian Economic His-*

Runefelt understryker i kapitel 3 att den irrationella egennytta måste förstås utifrån den aristoteliskt-skolastiska affektläran. Själens bestod av tre delar: den *sensitiva*, kännande delen (den irrationella), den *rationella*, förnuftiga delen, och den vegetativa.⁴ I den första hanterades sinnesintrycken och här återfanns affekterna (passionerna).⁵ Den rationella delen bestod av vilja och förståelse, vari dygderna ingick. Genom dygdeläran, etiken, kunde man nå kontroll över de sammanlänkade affekterna och egennytta, vars motpoler var dygd och allmännytta. Gudsfruktan och måttfullhet var övergripande dygder. Upprätthållandet av dygden ålåg överheten eftersom folket inte ansågs kapabelt. I kapitel 4 om *oeconomia* undersöks de sedelärande aspekterna i hushållningslitteraturen. Hushållets syfte var reproduktionen för vilken det krävdes ett visst välstånd. Ordningen var A och O i husfaderns relationer till hustru, barn och tjänstefolk. Dygderna vishet och rättvisa – i meningen att var och en fick och ålades "det honom tillkom" – skulle råda. Genren lade stor vikt vid konsumtionen och särskilt vid måttfullhet.

I kapitel 5 till 8 undersöks det manifesta ekonomiska tänkandet, med början i autarkiidealet. Runefelt kan tillbakavisa den rådande uppfattningen om merkantilismens sk varuskräck. Heckscher hade tillskrivit merkantilisterna uppfattningen att konsumtion skulle vara något värdelöst och att landets varor borde exporteras. Därefter behandlas lagstiftningen om och synen på överflöds-konsumtion. Man har menat att det skett en övergång till ett ekonomiskt, avmoraliserat, synsätt för att gynna manufakturerna. Runefelt visar att överflöd avsåg konsumtion utöver sitt eget stånd. Därefter tar han upp frihandelsbegreppet där tidigare forskare har överfört dagens betydelse. "Handel" förstods i själva verket som "näring". Den positiva inställningen till "fri handel" innebar rätten att utöva sitt yrke inom sin korporation utan intrång. Därför fanns det ingen motsättning till protektionism. Kapitel 8 behandlar några aspekter av det ekonomiska tänkandet kring befolkningsfrågor. Tvärtemot forskningens dominerande uppfattningar om de låga lönernas ekonomi och befolkningsökningen som ett överordnat mål kan Runefelt visa att det fanns en koppling mellan undersåtarnas välstånd och statens/samhällets väl. Man föreskrev låga löner för arbetarna på grund av omsorgen om sedligheten. Runefelt finner inga belägg för att fattigdom i sig sågs som något positivt.

I kapitel 9 betecknar Runefelt politins mål som en *måttlig utopi*. Syftet var att uppnå det dygdiga samhället. Politin var överhetens instrument för att kontrollera folkets handlingar. Runefelt argumenterar för "barockens ekonomiska tänkande" som ett alternativt begrepp till merkantilismstermen.

tory Review, Vol XXXVII, 1989 och Lars Magnusson, "Den merkantilistiska diskursen i 1700-talets Sverige", *Häftet för kritiska studier*, band 18, 1985, som dock inte är lika explicit kritisk mot Heckscher.

4. Den vegetativa delen rörde kroppsfunctionerna och är därför i sammanhanget utan betydelse.

5. Inom den sensitiva delen fanns tre fakulteter: den uppfattande, den begärande (här återfinns affekterna) och den rörande.

Runefelt har god kontroll över forskningsläget. Jag har bara funnit några få ytterligare svenska titlar som direkt berör avhandlingsproblematiken. Lars Magnusson diskuterade redan 1985 merkantilismens ideologiska vision. Stellan Dahlgren har nyligen behandlat ekonomisk politik och teori under Karl XI:s tid, bland annat kring politibegreppet och Bo Eriksson har analyserat Per Brahes *Oeconomia* bl a utifrån ett dygdeperspektiv.⁶

Gunnar Sundbergs plädering (1980) för begreppet "ramhushållning" som beteckning för det som inte kan sägas vara inbegripet i begreppet merkantilism nämns helt kort i positiva ordalag av Runefelt (s 31, not 60). Eftersom Runefelt själv har valt bort den problematiska termen merkantilism och istället talar om "ekonomiskt tänkande" hade det varit rimligt att följa upp detta. Sundberg ser två parallella tankesätt: dels en ramhushållning rörande inrikes produktion, dels en merkantilistisk beträffande utrikeshandeln. Begreppet ramhushållning säger han sig ha hämtat från Ernst Söderlund, men i anvisat arbete går det faktiskt inte att finna.⁷ Förvånande är att rätthistorikern Bo H Lindbergs *Praemia et poenae. Etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid* (1992) som innehåller en utförlig beskrivning både av affekt- och dygdeläran inte har utnyttjats i högre utsträckning. Runefelts argument, som anges i en not, att Lindbergs arbete "har en annan inriktning, med tonvikt på affektlärans förhållande till naturrätt och juridik" övertygar inte (s 62, not 3). Vid disputationen klargjorde Runefelt att han först på ett mycket sent stadium fått kännedom om Lindbergs avhandling. Det hade varit bättre att ange detta och istället framhålla att den egna empiriska undersökningen, som i hög grad bygger på samma källor, i de flesta avseenden bekräftar Lindbergs arbete.⁸ Även idéhistorikern Bo Lindbergs *Naturrätten i Uppsala 1655–1720* (1976) hade kunnat utnyttjas mer. Så talar Lindberg om hur den aristoteliska moralfilosofin trots naturrättens framträngande kunde hålla sig kvar.⁹ Han resonerar också om hur den nya naturrätten passade en alltmer aktivistisk statsmakt. På vissa punkter kunde Lindberg ha styrkt Runefelt, på andra hade frågorna behövts tas upp till diskussion.

6. Magnusson 1985; Stellan Dahlgren, "Ekonomisk politik och teori under Karl XI:s regering", *Karolinska förbundets årsbok* 1998 (i tryck 2000); Bo Eriksson, "Oeconomia – en lära om social ordning och sammanhållning. En diskussion kring greve Per Brahe d ä:s *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*", i Gunnar Dahl & Eva Österberg (red), *Renässansens eliter. Maktmänskors i Italien och Norden*, Lund 2000.

7. Gunnar Sundberg, "Merkantilismens två ansikten", *Historisk tidskrift* 1980:4. Vid disputationen framkom att också Runefelt förgäves sökt termen hos Söderlund, vilket borde ha redovisats för läsaren.

8. Bo H Lindberg lägger en helt annan betoning på det kristna inslaget både i affekt- och i dygdeläran. Hos Runefelt saknas exempelvis de tre kristna huvudygderna tro, hopp och kärlek. Bo H Lindberg *Naturrätten i Uppsala 1655–1720*, Uppsala 1976, s 155–187.

9. Lindberg 1976, särsk s 7f, 81–84, 190–193.

Runefelt anger att huvudsyftet är att undersöka "ekonomiskt tänkande". Vid sidan av ekonomiskt tänkande förekommer i avhandlingen en rad andra *begrepp* som verkar användas med samma innebörd: doktrin, lära och ideologi (t ex s 20). Jag uppfattar ekonomiskt tänkande som ett mer omfattande begrepp än doktrin. Runefelt menar att merkantilismen ska ses som en doktrin, men sätter närmast likhetstecken med ekonomiskt tänkande. Likaså brukar begreppet ideologi ha en vidare innebörd än doktrin. "Diskurs" ställer sig dock Runefelt skeptisk till men tyvärr ger han inga argument för att välja bort begreppet som nu faktiskt lyser med sin frånvaro i hans text.¹⁰

Metodiskt lutar sig Runefelt, efter en kortfattad diskussion, mot Liedmans cirka tjugo år gamla ideologianalys.¹¹ Runefelt läser Liedmans recept så att man först rekonstruerar det latent i ideologin, det vill säga människo- och samhällsuppfattningarna, för att därefter analysera det manifesta. Några spår av någon "språklig vändning" kan man inte se i Runefelts resonemang om metodval. Avhandlingen kan inordnas i den dominerande svenska idéhistoriska traditionen som är starkt empiristisk och där metoden lite välvilligt kan sägas utgöras av kontextualisering.¹² Ett alternativ som ligger i linje med den synkrona doktrinhistorien hade kunnat vara begreppshistoria, som lanserades av Reinhart Koselleck just för att komma bort från historikernas anakronistiska användning av moderna begrepp. Analysen inriktas där på kampen om innebörderna i dätidens centrala begrepp.¹³

Runefelts analys kan exemplifieras med två avsnitt ur kapitel 6 om överflödsproblematiken och kapitel 7 om frihandelsbegreppet (s 183–187, 198–212). En sunt-förnuft-tematisering strukturerar texterna och Runefelt återkopplar till hushålls- och affektlärorerna med dess dygder. Man kan säga att i praktiken och implicit får dessa dätida doktriner fungera som idealtyper. Men man ser inte så mycket i texten av explicita analyser, en tolkningstext saknas ofta. Detta betyder inte att Runefelt inte blir övertygande; steg för steg bekräftas de tolkningar som görs när läsaren förs längre in i avhandlingen. Man frågar sig ändå om det inte

10. Jag efterlyser inte någon begreppslig traktat utan bara en rimlig argumentation för valet av de begrepp som används. Pococks begrepp "language" där han exemplifierar med den medeltida skolastiken nämns en passant hos Runefelt men lämnas på samma sätt okommenterat. Inspiration hade kunnat hämtas från John B Thompson (ed), *Studies in the Theory of Ideology*, Cambridge 1984.

11. Liedmans text är visserligen tryckt 1989 men av texten framgår att den är skriven i början av 1980-talet. Den allmänna tolkningsproblematiken vid dylika analyser förs med några tomma fraser åt sidan. Liedman 1989, s 21.

12. Se även Victoria Höög som gör samma iakttagelse, som knappast är särskilt originell, i sin avhandling *Upplysning utan förnuft. Begär och frihet hos Thomas Hobbes, John Locke, David Hume och Montesquieu*, Eslöv 1999, s 15.

13. Reinhart Koselleck, "Begriffsgeschichte and Social History", i Reinhart Koselleck, *Futures Past*, Cambridge 1985. Henrik Berggren och Lars Trägårdh ser begreppshistorien som en framkomlig väg istället för diskursanalyser som är svårare att avgränsa. Henrik Berggren & Lars Trägårdh, "Historikerna och språket. Teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar", *Historisk tidskrift* 1990:4.

hade varit rimligt att ytterligare bjuda in läsarna och komma bort från en vetenskaplig retorik som i ganska hög grad ska övertyga genom mängden exempel och detaljerna.

Både Liedman och Koselleck understryker att texternas tillkomstsituation måste utredas: vem stod bakom, tillkomstvillkoren, vem var mottagaren, hur gick förmedlingen till. Sådana aspekter saknas i hög utsträckning i Runefelts arbete. Källmaterialet och dess tillkomstsituation lämnas förhållandevis okommenterat, exempelvis tas inte censuren upp. En sådan upphovsbestämning är viktig ur ett legitimeringsperspektiv, vilket för Runefelt borde ha varit angeläget eftersom han resonerar i termer av politin som ett överhetsprojekt (s 245).¹⁴

Ett centralt element för den etablerade "negativa" *tolkningen* av merkantilismen är som nämnts teorin om de låga lönernas ekonomi där man framför allt har tagit fram belägg från frihetstiden; känt är citatet "en myckenhet fattiga är en nations rikedom". Bara om ett land hade många fattiga skulle landets välstånd kunna utvecklas eftersom folket valde lättjan hellre än idogt arbete. Runefelt stöter hos Johan Claesson Risingh (1669) på en passage som skulle kunna tolkas på detta sätt: "en viss vinst gör dumma och lata folck, men armodh gör fundiga och flitige menniskior". Men Runefelt avvisar tolkningen med argumentet att "en viss vinst" ska tolkas som "en säker vinst". Det må vara riktigt, men ändrar knappast på "armodh".¹⁵ En annan tolkning är dock möjlig eftersom 'armod' vid denna tid också kunde betyda 'vedermöda'. Omedelbart före det citat Runefelt återger står hos Risingh: "[Hantverkarna i det slutna skräet] warda late, och idka icke rätt embetet sitt." Meningen som följer efter citatet lyder: "Warda många beqwähma inwänare, så wäl som fremmande ifrån sin konst och nähring uthslutne [...]". I texten runt dessa meningar talas inte heller om fattigdom. En sådan tolkning att vedermödan skapar fyndighet och flit förefaller mig rimligare.¹⁶ Det är generellt synd att Runefelt inte känner sig manad att gå till botten med tolkningen av denna springande punkt i den gängse merkantilisttolkningen.

Explicit anknytning till en extern teori saknas i avhandlingen. Istället utnyttjas forskningslägena väl; i regel genom en kontrastering. Runefelts tes om att politin var överhetens försök att kontrollera folks handlingsmönster passar väl med Gerhard Oestreichs populära idealtyp socialdisciplinering. Förleden social i begreppet är viktigt eftersom Oestreichs tanke var att det inte alls bara var fråga

14. Liedman understryker att "[l]egitimeringen är en central funktion hos ideologin". Liedman 1989, s 29.

15. När Runefelt s 216 tar upp Per-Arne Karlssons diskussion kring denna fråga för frihetstiden hävdar Runefelt märkligt nog att det inte finns några sådana resonemang i det material han själv har undersökt.

16. Tilläggas kan att Anders Berchs tolkning i *Inledning til allmänna hushälningen* (1747), s 28 av hur talet om att "fattiga äro de nyttigaste medlemmar uti et samhälde" inte är alldeles entydig men ligger ändå i linje med att armod snarast ska stå för vedermöda. Han skriver "Hwilka, som de äro af den minsta förmögenhet, och igenom sin konst och snille förskaffa sig sit dagelige förråd...".

om ett politiskt fenomen. Det handlar inte minst om sociala, kulturella och mentala processer. Samtidigt är termen disciplinering betecknande. Oestreich uppfattar det som något av överhetens projekt. Bara genom omfattande regler kunde man uppnå en lugn, säker och rättvis samvaro mellan människorna. Staten var den enda organisation som hade en tvångsmakt lämplig att hantera den processen. Det finns ett egenvärde att anknyta sina forskningsresonemang till pågående diskussioner som rör sig på lite högre generaliserings- och abstraktionsnivåer. Det är därför synd att Runefelt inte har utnyttjat den tacksamma möjligheten som socialdisciplineringsbegreppet ger. Runefelts resonemang om politin som ett överhetsprojekt måste innebära att Arne Jarricks och Johan Söderbergs tanke om en civiliseringsprocess underifrån avvisas. En sådan distansering borde ha markerats. Iögonfallande är att Runefelt inte har känt sig manad att ta upp något från de livaktiga genusteoretiska diskussionerna som ofta har uppehållit sig kring tidigmodern tid och relationen mellan man och hustru, ett ämne som ju är föremål för Runefelts empiriska undersökningar.¹⁷

Ett alternativ till en aktiv teorianvändning har jag tangerat ovan. De samtida hushållnings- och affektlärororna har i praktiken kommit att fungera som idealtyper. Genomskinligheten i texten, en viktig egenskap i en vetenskaplig text, hade ökat avsevärt om denna ansats hade explicitgjorts och läsaren hade bjudits in att följa tolkningarna.

Avhandlingen präglas i huvudsak av en säker hantering av *formella* aspekter. Jag vill ge en eloge för personregistret, en service till läsaren som dessvärre allt färre avhandlingsförfattare bjuder på. Källförteckningen ger på några punkter för knapp information. Vad "X926" står för kan man naturligtvis ta reda på om man kontaktar institutionen i fråga men vilken handskrift det rör sig om skulle naturligtvis ha angivits. Den knapphändiga hänvisningen till Bergshammarsamlingen på Riksarkivet för Israel Nesselius manuskript gör att både jag och Riksarkivets tjänstemän har gått bet på att lokalisera materialet. Visserligen är arkivet i fråga oförtecknat, men arkivvolymerna är försedda med rubriker.

Avhandlingen innehåller närmare 1 000 noter, vilket inte är så mycket att säga om men där man säkert hade kunnat vara mindre frikostig. Problematiskt framstår däremot att noterna är så omfattande, ja närmast massiva. För den ovane avhandlingsläsaren gör det knappast ett särskilt välkommande intryck när en tredjedel av sidan fylls av nottext och många sidor till hälften upptas av noter (t ex s 49f, 144, 184, 202). Redovisningsformen för titlarna på de förordningar som utnyttjas är mycket omständlig genom att titeln in extenso upprepas varje gång.

17. Runefelt, särsk s 105–110. Närliggande hade varit att anknyta till diskussionen i *Historisk tidskrift* mellan Gudrun Andersson och Maria Sjöberg. Maria Sjöberg, "Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige", 1996:3; Gudrun Andersson, "Kvinnans underordning: axiom eller öppen fråga?", *Historisk tidskrift* 1997:3 och Maria Sjöberg, "Kvinnans underordning – en undantagshistoria?", *Historisk tidskrift* 1997:3.

Med en rimligare utformning hade minst en tredjedel av nottexterna kunnat sparas in. Avhandlingens *akribi* för både litteratur och källmaterial är genomgående mycket god.

Runefelt *skriver* överlag väl. Det är inte särskilt ofta som man hakar upp sig. Det är i stort sett bara avhandlingens allra första stycken (s 13) som är litet trevande och sökande och någon enstaka gång återfinner man partier som är för omständliga. Några få rubrikval är mindre lyckade genom en form av dubbling, till exempel rubriken "Den direkta skadan av egenlyttiga beteenden. Den irrationella egenlyttan" (s 54), som kanske med fördel hade kunnat skrivas ihop: "Den irrationella egenlyttans vådor"? Här kan inflikas att avhandlingens disposition med ett kort inledningskapitel och sedan inledningar med syfte, forskningsläge, etc, till varje empiriskt kapitel fungerar utmärkt.

Runefelt framhåller i slutkapitlet att målet för "barockens ekonomiska tänkande" var den måttliga utopin. Här hade funnits flera möjliga anknypningar till tidigare forskning inte minst för att *vidga perspektivet*; exempelvis till Bo Lindbergs resonemang om vilka förändringar som den moderna naturrätten med Pufendorf förde med sig för statssynen i Sverige. Han menar att man nu började betrakta staten som en "kulturskapelse" där nyttan blev det övergripande målet. "[D]et är överhetens uppgift att med rationella åtgärder styra människornas handlande så, att målet uppnås." Han ser denna statssyn som besläktad med merkanthilsmen. Runefelt hade behövt ta upp sådana trådar till diskussion.¹⁸

Beteckningen barockens ekonomiska tänkande förefaller mig mindre övertygande, framför allt för att "barocken" här knappast kan sägas vara något annat än en referens till en kronologisk epok.¹⁹ Söderlunds "ramhushållning" och Per-Arne Karlssons "hushållsideologi" hade legat närmare till hands. Båda alternativen hade medfört att man inte hade behövt få bekymmer med "barockens" tidsgränser. Det vore knappast rimligt att inkludera 1580-talet med Brahes *Oeconomia* i barocken. Ett annat alternativ hade varit att tala om "den tidigmoderna hushållningsläran". Runefelt har dock redan använt termen hushållningslära, men då i den snävare, ursprungliga betydelsen, hus-hållning.

Per-Arne Karlsson lanserade hushållsideologin som ett begrepp för att förstå samhällssyn och ekonomiskt tänkande vid 1700-talets mitt. Hans bild stämmer väl överens med Runefelts. Karlsson förde en kortare diskussion med Lars Magnusson i *Historisk tidskrift* framför allt rörande tidsfästningen och de aristoteliska dragen kontra naturrättens inflytande. Runefelt instämmer i Karlssons teser men tar tyvärr aldrig upp trådarna från debatten. Det sammanhänger antagligen med att Runefelt har nedtonat den naturrättsliga komponenten. Man får intrycket att han inte har velat ge sig in i denna problematik.

18. Lindberg 1976, s 193.

19. Runefelt hänvisar till Gunnar Eriksson som talar om "barockvetenskap".

Runefelt har skrivit en synnerligen intressant avhandling där välmågan dominerar. Runefelts påvisade samband mellan människo- och samhällsuppfattningar å den ena sidan och det ekonomiska tänkandet å den andra sidan övertygar. Det hela underbyggs med ett mycket gott handlag med akribi, språk och formalia.

På flera sätt är det en högst ambitiös avhandling. Runefelt har utmejslat en problematik som jag funnit vara mycket fruktbar inom ett klassiskt ekonomisk-historiskt forskningsfält. Han har dessutom valt en infallsvinkel som gjort att resultatet blivit en rik korsbefruktnings mellan olika vetenskapliga discipliner. Litteraturinhämtningen och källmaterialgenomgången är mycket omfattande.

Trovärdigheten i tolkningarna förstärks successivt kapitel för kapitel genom en rik contextualisering. Man kan också uttrycka det så att hushållningsläran och affektläran fungerar som idealtyper. Dessutom byggs trovärdigheten upp genom volymen av belägg och detaljeringsgraden. Explicita teoretiska perspektiv används inte för att övertyga läsaren. Jag menar att en mer aktiv teorianvändning hade kunnat fungera styrande både för Runefelt i hans arbete och sedan för läsarna. Runefelt hade också behövt göra mer av reala contextualiseringar inriktade på maktfrågor. Avhandlingen har en slagsida mot det empiriska – som i sig övertygar – på bekostnad av det teoretiska. Inte minst socialdisciplineringen hade kunnat stödja Runefelt. Eftersom det redan förelåg ett bud av Per-Arne Karlsson på att det ekonomiska tänkandet måste tolkas som en hushållsideologi, som visserligen rörde 1700-talets mitt, hade jag gärna velat se en sammanbindning till denna diskussion. Jag har också satt ett frågetecken i kanten för om Runefelt verkligen har beaktat naturrättens inflytande.

Runefelts avhandling innebär att historien skrivs om. Den heckscherska synen rörande framför allt människo- och samhällsuppfattningarna måste definitivt avföras och man får hoppas att Runefelts resultat också kan tränga in i kommande synteser och få undan den ohistoriska vrångbild som så länge marknadsförts om svenskt 1600- och 1700-tal.

Pär Frohnert*

* Fakultetsopponent